

Norske misjonærer, samtid og forståelse i det 19. århundre

Forelesning ved Misjonshøgskolens semesteråpning høsten 1984

AV TORSTEIN JØRGENSEN

Kristne misjonærens innsats i den 3. verden i forrige og dette århundre har etterhvert blitt gjenstand for adskillig oppmerksomhet fra svært så ulike hold. Man er blitt klar over, – og det i stadig videre kretser, – at den kristne misjonsbevegelse som historisk fenomen er interessant stoff; – og at dette stoffet etterhvert er blitt en mark som er moden for vitenskapelig innhøstning:

Hvem var egentlig de hundrevis av menn og kvinner som i løpet av forrige og dette århundre brøt opp fra hjemmene sine for å gjøre det de kalte «en evangeliets tjeneste» i andre deler av verden? – Hva var de grunnleggende motivene deres? – Hva for resultater oppnådde de? – Og hvilken historiske rolle kan vi i ettertid påvise at de har spilt i forhold til de samfunn de kom til, og de de forlot? –

I Norsk sammenheng kan vi i NMS i år markere at det er 140 år siden de første utsendingene fra vårt misjonsselskap startet opp arbeidet deres i Afrika. Det var første nyttårsdag 1844 at Hans P. S. Schreuder og medhjelperen hans E. E. Thommesen, steg i land i Port Natal, – som nå heter Durban, – på sydøstkysten av Afrika. I større kirkehistorisk perspektiv representerer 140 år kanskje ikke så lang tid. Men de dekker det meste av den 180-årige perioden som vi i dag kan se tilbake på som tiden for den moderne misjonsbevegelse.

På tross av at interessen er økende, – og på tross av at de bok- og bladsider som i årtienes løp er skrevet av og om misjonærer, er flere enn mange, har en bok som utkom bare for to år siden allikevel kunnet hevde at misjonæren, – i alle fall han eller hun fra forrige århundre, – fremdeles er en «invisible person» – en usynlig person. I dette ligger det at misjonærene er personer som man fra en historisk-vitenskapelig synsvinkel fremdeles på langt nær vet nok om. Og det ligger en antydning om at den litteraturen som tidligere er blitt gitt ut, for sterkt har fokusert *bestemte sider* ved misjonærene slik at et balansert helhetsbilde ikke har kommet klart nok frem.

Forskningshistorie

Grovt skissert kan vi si at den litteraturen som kom ut frem til for en 5–6 år siden kan deles i to kategorier. På den ene siden har man den litteraturen som er blitt produsert av misjonsbevegelsen selv, eller av kretser som står den nær. Denne gir gjennomgående et positivt bilde av misjonæren og av virksomheten hans eller hennes. Og man er, – og dette er selvsagt helt naturlig og legitimt, – opptatt av å fremstille misjonen slik man ser den på egne premisser. – Men, fra et historievitenskapelig synspunkt vil det misjonærbildet som slik tegnes opp, ikke være tilstrekkelig. Hva med mottagernes syn? – Hva med andre, – ofte utilsiktede følger av misjonærenes virke? osv. Dette er sider som må med i en helhetlig historisk fremstilling. Og vi må også nevne her at der naturligvis finnes en rekke bidrag som *har* tatt hensyn til dette.

Men, *pdas.* har man også den type litteratur om misjonen hvor det er slike *andre* sider ved misjonærenes virke som har erobret *så å si all oppmerksomhet*. Her er den religiøse motivasjonen, – som er selve drivet i engasjementet for de fleste misjonærer, – ofte fullstendig avstreifet. Isteden har man lagt vekt på å danne seg et bilde av misjonæren temmelig ensidig ut fra *politiske* og *sosiologiske* synspunkter. Det er viktig å ha in mente at denne, eller kanskje vi heller burde si disse, trender innen forskningen gjerne bygger på bestemte historiepolitiske eller historiefilosofiske modeller som er like forutinntatte til misjonshistorien som misjonsbevegelsens egne bidrag ofte er det. Og mens de fleste i dag ser ut til å regne misjonslitteraturen for en partisk fremstilling, er det merkelig å se hvor ukritisk man aksepterer deler av den litteratur som vurderer misjonen på politiske og sosiologiske kriterier, som om den skulle gi et, – for ikke å si *det*, – objektive og balanserte bildet av misjonæren.

Problemstilling og tema

I en enkel forelesning som dette kan vi ikke ta opp alle de spørsmålene vi eksempelvis nevnte til å begynne med. Men det kan være nyttig på historisk basis å ta opp noen av de trekk i bildet av hvem misjonæren var, som i de siste par årtier har vært mest brennende.

Det gjelder misjonærens *kunnskapsnivå* og *holdninger*, – nærmere bestemt i spørsmålene *rase*, *sivilisasjon* og *kolonisering*. Trenden innen forskningen i dag er at bildet nok har vært en god del mere

nyansert enn det som gjerne ble skrevet for f.eks. 10 år siden, – og som vi fremdeles ser fremstilt i mange sammenhenger f.eks. i Basil Davidsons Afrikaserie som gikk på TV i vår. Vårt spørsmål blir altså: Hvem var misjonærene, f.eks. de som dro fra Norge til Zululand midt i forrige århundre, – når det gjaldt kunnskap om og holdninger til de folk de skulle arbeide blant? Hvilke grunnleggende overbevisninger var det som styrte livskursen deres? Og hvordan markerte de seg i forhold til sin egen samtid? Var de typiske representanter for den, eller representerte de spesielle særdrag som det er viktig for oss å få øye på? Til en viss grad er vi selvsagt nødt til å generalisere. Vi må få tak i hva som var hovedstrøm, og hva som eventuelt var mindre sidestrømmer. Altfor mye av hittidig forskning har vært selektiv, der store generelle slutninger er blitt trukket på spredte utsagn som ikke har vært representative for helheten.

Når det gjelder de norske misjonærene i Zululand og på Madagaskar, kan vi i det store og hele slå fast at de hørte til den hovedstrøm av evangeliske misjonærer som vi her skal tegne et bilde av:

Kunnskapsnivå

Det kjennskap som man i Norge hadde om Afrika og folk der ved midten av forrige århundre, var fremdeles ytterst tilfeldig. Selv en så opplyst mann som Andreas Hauge, sønn av H. N. Hauge, og sekretær i NMS, konstaterer i 1845 om Afrika at «*vi kjende saare lidt til den da saa godt som kun dens kyster hidtil ere befarne.*» Det kan være nyttig å ha i mente at de første norske misjonærer dro til Afrika før Livingstones store oppdagelsesreiser som fant sted i 1850- og -60-årene.

Hvis vi tar en titt på skolevesenet i Norge på denne tiden, vet vi at i 1837 gikk bare 8 % av barna i landet i fast skole, 87 % gikk i omgangsskole, mens 5 % var helt uten skoletilbud. Dette kan kanskje høres ikke så verst ut, men dette systemet nådde ikke lenger enn til å gjøre kun ca. 20 % av barna lese- og skrivekyndige. Det var ikke før omkring 1850 at man gjorde en forsiktig begynnelse med såkalte orienteringsfag som historie og geografi. Vi må derfor kunne slå fast at den kunnskap som folk flest i Norge ved midten av forrige århundre hadde om afrikanske folk og kulturer, må ha vært meget mager. Dette er det viktig å ha notert seg når misjonærenes virke skal beskrives.

Sentralmotiv

Når kunnskapen om afrikanske folk var så liten, kan det veldige engasjement som misjonsbevegelsens folk viste både i personell, penger og organisering, virke overraskende. Og vi må lete etter årsaken til dette dype engasjementet annetsteds.

Primærmotivet for misjonsbevegelsens veldige driv for å spre virksomheten sin ut til alle kroker av verden, var religiøst. «*The primary motive of mission was indeed religious*», slås det fast i en nokså nylig utkommet historisk opinionsundersøkelse. Det kan virke nokså selvsagt i våre sammenhenger å peke på dette. Men med tanke på den mangelfulle oppmerksomhet dette er blitt vist i deler av mere politisk-historiske og sosiologiske forskningsarbeider, er det viktig å slå dette fast som utgangspunkt.

I 1842 skriver ledelsen i NMS at grunnlaget for den misjon de vil arbeide for, er «*den uudgrundelige Kjærlighed, hvormed den treenige Gud omfatter de faldne Mennesker, og hans inderlige Ønske, at Alle maatte delagtiggjøres i den ved Jesum Christum dem forhvervede Salighed. I hine Ord, sier man, ligger unægteligen ogsaa en Opfordring til hans Menighed gjennom alle Tider at bringe Evangeliets glade Budskab stedse mere og mere udover Fædrelandets Grænser hen til dem der endnu sidde i Mørket og kjende ikke Salighedens Lys.*»

Den norske misjonsbevegelse var sprunget ut av den evangelikale-pietistiske vekkelsesstrømning som var særlig sterk i England, men som slo rot i de fleste protestantiske land også på kontinentet og i Skandinavia. I Norge var det særlig de herrnhutiske og haugianske miljøene som målbar disse strømningene, men også deler av presteskapet var aktive. Læremessig kan vi si at disse miljøene hadde et *restaurasjonsteologisk* anliggende idet de ville fornye kristentroens tradisjonelle læreinnehold etter opplysningstidens utglidninger. Samtidig var man preget av samtidens *liberale* og *individualistiske* strømninger, og man la sterk vekt på den enkeltes tro, liv, ansvar og engasjement. Den misjonsvirksomhet som sprang ut av disse miljøene, var gjerne organisert i *frivillige selskap* basert på oppslutning fra de individer som delte deres interesser. Og siktemålet var altså *hedningenes omvendelse til kristen tro*, – i noen tilfelle på kollektiv basis, men i de fleste tilfeller siktet man på å nå individet, hva også var mest i overensstemmelse med deres egen tradisjon. Allerede i hva som var utgangspunktet kan vi altså slå fast at misjonsbevegelsen i

alle fall som hovedstrøm skilte seg ut fra andre interessenter vis a vis Afrika i samtiden, – enten dette nå dreide seg om oppdagelsesreisende, handel og økonomisk profitt, politisk kolonisering eller allmenn utbredelse av vestlig sivilisasjon.

Rasespørsmålet

På slutten av 1700-tallet gikk der en rekke vitenskapelige ekspedisjoner til oversjøiske områder. Disse ble foretatt ut fra opplysnings-tidens idealer og målsettinger. Ikke minst Vest Afrika stod i sentrum for denne interessen. De vitenskapsmenn som dro ut, var gjerne universalister på den måten at de gjerne dekket flere felt samtidig, – som geografi, arkeologi, botanikk, zoologi, medisin osv. De foretok også gjerne såkalte «etnografiske» undersøkelser. Dvs. de ville kartlegge andre folkeslags fysiske tilstand ved bl.a. å måle kranievolum, ribben, kjevelengde og pannehøyde på de individer de møtte og skjefletter som de gravde frem.

Til grunn for virksomheten sin, forfektet de det som i samtiden ble kalt en *polygenistisk* verdensanskuelse. Dvs. de lærte at Gud riktig nok hadde skapt jorden og alt levende på den. Men de fremholdt at dette var skjedd gjennom *flere* skapelser. På den måten, mente man, kunne en forklare den åpenbare forskjell som man så mellom ulike folkegrupper. Gud hadde etter dette syn skapt de hvite, sorte, gule og andre folkeraser i *adskilte* skaperakter. Forskjellene mellom disse rasene var man interessert i å kartlegge. Grundigheten var det ofte så som så med. Men hva som verre var, var at disse representantene for den såkalte «opplyste ånd» var svært raske med å trekke slutninger fra det man mente seg å vise av fysiske forskjeller, også på det psykiske området. Ved funn av mindre kranievolum, sluttet man seg til lavere intelligens. Videre hevdet man gjerne som generelle karakteristikk, men med samtidens fulle vitenskapelige tyngde, at afrikanerne var forskjellige på nær sagt ethvert livsfelt. De hadde ulike emosjoner, ulik fysikk, større fruktbarhet, kortere graviditetsperioder osv. Og alt dette kunne man hevde med basis i en grunnleggende filosofi om at de ulike folkeraser på jorden skulle være *prinsipielt ulike* fordi de var kommet til ved adskilte og ulike skapergjæringer. Det var altså her tale om en teori som hevdet at afrikanerne *by origin* var ulike europeerne. Ikke underlig at disse teoriene i datiden ble gjort bruk av også blant slavehandlerinteresser. Man hevdet at slaveriet måtte være en berettiget ordning ettersom Adams

etterkommere og de andre rasene var skapt ulikt og således alltid ville forbli det, og at de var tiltenkt ulike oppgaver på jorden.

De evangeliske gruppene, som misjonsbevegelsen hørte til, markerte her nokså *motsatte standpunkter*. I motsetning til opplysningsvidenskapens polygenisme, hevdet de en tradisjonell *monogenistisk* oppfatning av verden og mennesket. Det var særlig tre motiver som var avgjørende for at de ikke kunne følge de raseulikhets-teorier som preget opplysningens talsmenn:

1. For det første støtte slike teorier an mot deres tro på Bibelens budskap om Guds ene altomfattende skapelse av universum.
2. For det andre brøt det med deres grunnleggende tro på evangeliets universalitet, som et budskap til frelse for og til å bli forstått og trodd av alle slags mennesker.
3. Og for det tredje støtte konsekvensene av disse teoriene an mot den etikk de hentet ut fra Bibelen.

Det er ikke tilfeldig at det var nettopp i disse evangelikale miljøene at den sterkeste opposisjon mot samtidens slavehandel brøt ut. Cfr. J. Wilberforce. Men også her i Norge, som ikke deltok i slave-trafikken, finnes der eksempler på at misjonen blir satt under perspektiv av en botsgjerning for å avtvette andre europeeres skyld mot afrikanerne. Misjonselev Cappelen skriver f.eks. alt i 1826 at misjonen nå må siktes inn på «*Afrikas ulykkelige Beboere som lenge har været et Rov for Europæisk Vindesyge, idet Mennesker, døbte paa Christi Navn, kappedes om at slæbe deres uskyldige Medmennesker som Slagtoffere til Vestindiens Plantager at de der skulde trælle sig tildøde for at pirre den Europæiske Gane.*»

Etterhvert ble de gamle rasjonalistiske etnografiske teoriene avløst av mere tidsmessige utviklingsteorier, hvorav Darwins berømte bok fra 1858 ble den mest epokegjørende. Darwinismen inspirerte også andre vitenskapsgrener, – slik at disse i noe ulike grad, ble *evolusjonsmessig* orientert. Hva spørsmålet om rasemessig ulikhet angikk, innebar evolusjonismen ingen radikal endring i forhold til opplysningstidens teorier. Faktisk førte denne strømmingen til en *forsterkning* av den rasistiske grunnholdning som preget vitenskapsmiljøene på denne tiden. Den afrikanske rase ble betraktet som en menneskeart som befant seg på et lavere evolusjonsstadium. Mulighetene for kulturell fremgang, eller utvikling som man gjerne sa, hadde da *ikke* bare med ytre forhold å gjøre. Utvikling, – i darwinistisk mening, – er nemlig en uhyre langsom prosess, som det ikke

lar seg gjøre å få til i løpet av få årtier. Evolusjonismens holdning til afrikanerne var altså at de var *prinsipielt tilbakestående og underlegne*. Dette ble hevdet med all den videnskapelige tyngde samtiden kunne oppvise. Og ut av dette sprang alle de *stereotypkarakteristikker* av afrikanerne som preget skolebøker, presse, viteskap og litteratur til langt inn i dette århundre, og som fremdeles blir trodd og brukt av noen, – slike som at afrikaneren er doven, vill, feig, barnslig, apekattaktig, osv. Man trodde altså at dette hadde med rase å gjøre.

Den sterkeste motkultur til denne strøm fant man nettopp i de evangelikale misjonsmiljøene. Disse miljøene hadde fastholdt sin gamle tro på at Bibelens skapelsesberetning var bokstavelig å forstå. Man fremholdt at Gud hadde skapt de første mennesker for 6000 år siden, og at disse første mennesker var forfedre for alle jordens folk, – som altså i prinsippet stod i det samme forhold til Gud og til evangeliet. Og for misjonærene var det, når alt kom til alt, – det det dreide seg om. Afrikanernes mangler, – ut fra deres syn, – var ikke at de var rasemessig underutviklede, men at de var *hedninger*. I prinsippet var de europeernes likemenn. Og i motsetning til evolusjonistene, hadde misjonærene en *optimistisk* tro på at de raskt kunne bli det også i realiteten. Den avgjørende faktor her var Guds Ord, – som kunne omskape og gi nytt lys og en ny tilværelse for folk som til nå ikke hadde fått oppleve dette ordets kraft.

Sivilisasjonsspørsmålet

Når vi har klart for oss denne grunnleggende religiøse virkelighetsorienteringen, og at det var ut fra denne at misjonsbevegelsen og misjonærene først og fremst orienterte seg, ja, da har vi også funnet en nøkkel til å forstå de holdninger de markerte i sivilisasjonsspørsmålet. Den alminnelige tankegang i forrige århundres Europa var preget av en svært sterk *etnosentrisk* selvbevissthet. Dvs. man vurderte andre kulturer på kriterium av de normer man fant i sin egen kultur, – og man gjorde dette i selvtilfreds bevissthet om at denne hadde en klar forrang fremfor andre livsformer. Slik hadde det for såvidt vært lenge. Og der er vel egentlig ikke noe forbausende ved det. Slik er vel også europeisk livsform blitt vurdert av folk i andre kulturer. Men i europeisk sammenheng er det viktig å legge merke til at *begrunnelsen* for denne etnosentrismen var forskjellig i forskjellige opinionsgrupperinger. I vitenskapstradisjonen like fra opplys-

ningstidens polygenistiske teorier til den mere tidsmessige evolusjonismen som gjorde seg gjeldende ved midten av og i siste halvpart av forrige århundre, viste man til en konstitusjonell og prinsipiell ulikhet mellom folkerasene som begrunnelse for mere ytre, sivilisasjonsmessige forskjeller.

Den forskjell i livsform og kultur som fantes mellom europeere og afrikanere var altså betinget av en grunnleggende rasemessig ulikhet mellom de to folketyperne, og man var overbevist om at denne oppfatningen hadde vitenskapen på sin side, som enhver som ville være i takt med moderne kunnskap, burde gi sin tilslutning til. Utover i århundret vant da også disse videnskapsteoriene ut til bredere befolkningslag.

De evangelikale miljøene var også etnosentriske i sin grunnorientering. Men i disse kretsene pekte man ikke på rasemessig underlegenhet, men på det faktum at evangeliets lys ennå ikke hadde nådd dem, som årsak til afrikanernes lave kulturelle standard. I kildene fra den gang er det temmelig tydelig at for disse grupperingene var den mest avgjørende kulturgrense den som kunne trekkes mellom de kulturer som var opplyst av kristen tro og moral og slike som ikke var det. *I praktisk holdning* til konkrete sider ved afrikansk levevis og sivilisasjon, er der også markante forskjeller å peke på mellom disse gruppene. Begge var gjennomgående negative. Men de trakk til dels stikk motsatte konsekvenser av sin negativitet. De evolusjonsorienterte var stort sett passive. De hevdet at afrikansk levevis, i det de så på som all dens primitivitet, nok var avpasset afrikanernes tilbakestående evolusjonsstadium. I praksis kan vi si – at denne holdningen kom til å respektere afrikansk levevis som noe som ikke nødvendigvis måtte endres på. Men begrunnelsen for dette var i høy grad etnosentrisk og rasistisk. Det ville være nytteløst, hevdet man, å gjøre forsøk på å la slike tilbakestående folk som afrikanerne få del i vestlig sivilisasjon. Mot slutten av århundret ble imidlertid disse videnskapsteoriene influert av samtidens humanitære strømninger – som igjen hadde sin rot hos de evangelikale. – Særlig var dette tilfelle i England – hvor «*protection for the aborigines*» ble et slagord i tiden. Men om man på humanitært vis mente at «the aborigines» måtte beskyttes, var det ennå langt igjen til å betrakte dem som likeverdige medmennesker.

I misjonsmiljøene var man derimot optimistiske mht. mulighetene for å skape en endring for afrikanerne, og man var i aller høyeste grad aktive for å få dette til. Igjen var det Guds Ord som ble holdt

for den avgjørende faktor. Når mennesker ble grepet av det, ville dette føre til endring i levesettet deres, og dermed også i de samfunn de hørte til slik at dette mere kunne bli i pakt med kristne normer. Når misjonærene i praksis vendte seg mot visse seder og skikker i afrikanske kulturer, var begrunnelsen for det meste at de så på dem som syndige. Først og fremst gjaldt dette alt som kunne settes i forbindelse med avguderier, – slik som fellesskap med fedreånder, frykt for onde makter osv. – men det gjaldt også sider ved familielivet, særlig polygami og lobola-praksis (det å gifte bort døtre for kveg). I det de skrev, skiller misjonærene seg også ut fra samtiden ved at de stereotypkarakteristikkene de brukte om afrikanerne gjennomgående er mildere enn de man finner ellers. Barn-analogien er f.eks. nok så vanlig, men man vil neppe finne karakteristikkene som dyr, apekatt o.l. Med den begynnende pluralisering som fantes i samtidens Europa kan det være nyttig å merke seg at det er en tendens i misjonslitteraturen fra forrige århundre til å bli mere kritisk til *egen* kulturbakgrunn, særlig de sider ved den som markerte gudløshet, materialisme og brutalitet.

Kolonialiseringsproblematikken

Når det gjelder spørsmålet om europeisk kolonisering av afrikanske landområder, og misjonærenes rolle i dette politiske drama, har der i de siste par ti-år blitt tegnet en del karakteristikkene som vanskelig kan stå seg for en nærmere historisk analyse. Det bildet som en ennå kan få inntrykk av at folk ofte har, er at misjonærene stort sett opptrådte som kolonimyndighetenes forlengede arm. I dag finnes der omfattende historiske undersøkelser som *viser følgende*: Hovedstrømmen av protestantiske misjonærer betraktet vestlig ekspansjon i form av politisk kolonisering av oversjøiske områder som et historisk faktum som man forholdt seg til på nokså pragmatisk vis, – uten å delta med noen energisk innsats verken for eller imot. Basis-kriteriet for hvordan de forholdt seg til utviklingen, var gjerne om det som skjedde i de enkelte tilfeller var til fordel eller ulempe for misjonen og de afrikanske kristne. Men samtidig kan man, dersom man inndeler litt grovt, – peke ut to sidegrupper av misjonærer hvor den ene kategorien stilte seg positiv til politisk kolonisasjon og deltok i denne prosessen i nært samarbeide med kolonimyndighetene, – mens en annen gruppe, som ikke var mindre betydelig, inntok en negativ holdning til vestlig kolonisering av de områder de arbeidet i.

Som et gjennomgående trekk kan vi si at i de tilfeller hvor misjonærene hadde vunnet innpass hos de ledende samfunnsgrupper i et område, var man gjerne negative til kolonisering. Ankomsten av et verdslig europeisk administrasjonsapparat med soldater og ofte ugudelige tjenestemenn, av europeiske nybyggere, handelsmenn og varer som misjonærene var kritiske til så som alkohol og våpen, var i misjonærenes øyne faktorer som lett kunne bryte ned mye av det som misjonærene hadde bygget opp. I de tilfellene hvor det var undergruppene i et område som misjonærene hadde vunnet tilslutning hos; – de fattige, de som tilhørte underordnede stammer, slaver og tjenere, eller slike som på annet vis var uten innflytelse; – ja, da stilte man seg gjerne mere positive til kolonisasjon. Sentralmotivet var da å sikre retten til fri trosutøvelse for de grupper man hadde vunnet, – imot hindringer lagt i veien av ledersjiktet. Dette var f.eks. den holdning man til slutt kom til blant zulumisjonærene, men først etterat man i flere ti-år hadde søkt å oppnå integrasjon av kristendommen i det selvstendige Zululand uten å lykkes. På Madagaskar var situasjonen motsatt. Der var de norske misjonærene gjennomgående negative til den franske okkupasjon.

Den veldige koloniseringsiver som preget Europas nasjoner i årene mellom 1880 og 1920, var selvsagt aller mest motivert ut fra økonomiske og politiske interesser. Men, og det er viktig, – kolonimaktene fant en vitenskapelig motivasjon for koloniseringspolitikken i samtidens evolusjonisme. Man anså det ikke bare naturlig, men som en moralsk nødvendighet med et protektorat for såkalte underutviklede folk.

Konklusjon

La oss så til slutt forsøke å samle trådene fra det lille utblikket vi her har gjort i noen korte punkter, og la det være vårt lille bidrag i denne sammenheng til at misjonæren fra forrige århundre skal kunne bli «*a more visible person*».

1. De protestantiske misjonærene fra forrige århundre var naturlig nok talsmenn for nye verdier og en ny virkelighetsorientering i de sammenhenger de arbeidet.
2. Basismotivet for engasjementet vis a vis andre folkegrupper var religiøst. De ville formidle kristen tro og innlemmelse i den kristne kirke til de folk de tok opp arbeide blant.

3. Misjonærene var ikke rasister. Tvertimot markerte de en klar antirasistisk overbevisning som en motkultur til en svært så rasistisk samtid.
4. Det ideologiske grunnlaget for denne antirasismen fant de i sin konservative teologiske virkelighetsoppfatning.
5. I koloniseringsprosessen var de fleste svært lite involvert. Men her finnes mindretallsgrupperinger på begge sider.
6. I sivilisasjonsspørsmålet var de gjennomgående negative til en rekke trekk ved afrikanske kulturer. Men overføring av vestlige kulturgoder i sin alminnelighet så man ikke som noen sentral side ved arbeidet.